



Aktivizující činnostní pojetí hudební výchovy v distanční výuce

JIŘINA JIŘIČKOVÁ



Summary

The paper deals with the issue of the activity conception of distance learning of music education. The author presents a specific model situation of working with a song, which offers an experiential encounter with sounding music, represents a wide potential of possibilities for activating students and ways of music education to develop students' abilities and skills.



Když se zeptáte dětí, co je těší na hudební výchově, s největší pravděpodobností Vám odpoví, že je to společné zpívání. Jindy se Vám dostane odpovědi, že společné hraní. Položíte-li stejnou otázku jejich pedagogům, získáte pravděpodobně totožnou odpověď. Klíčové je slovo „společné“, sociální aspekt prezenčního setkávání se spolu a s hudbou. Jak společné zpívání, tak společné hraní, nebo ideálně obojí zároveň, vyjadřuje činnost. Právě hudební činnosti lze chápat jako podstatu hudební výchovy. Mnozí hudební pedagogové se shodují v názoru, že smyslem základní hudební výchovy (tedy hudební výchovy na základní škole, která je dostupná celé šíři dětské populace) je prostřednictvím hudebních činností rozvíjet komplexním způsobem dětské schopnosti a dovednosti, napomáhat dětem vytvářet si k hudbě vztah a učit je toleranci k postojům a zájmům druhých. Prostřednictvím hudebních činností jsou dětem zprostředkovávány poznatky, jejichž pochopení a ověření dětem otevírá prostor pro jejich vlastní individuální porozumění hudbě. Tvořiví hudební pedagogové dětem znovu a znovu nabízejí takové hudební situace, které obohacují dětské prožívání a celkově pozitivně působí na komplexní rozvoj jejich osobnosti.

Hudební výchova – společné provozování hudebních činností, nejen v institucionálním rámci základního školství, tak nespochybnitelně přispívá k osobnostnímu a společen-

skému růstu dospívající generace. Společné hudební činnosti nabízejí protiva současnému digitalizovanému světu díky celé řadě pedagogicko-psychologických aspektů, jako jsou emočnost, socializace, tvořivost či estetika.

V nedávné a dosud stále všudypřítomné koronavirové době získal obecně platný princip společné výuky, resp. výchovy zcela jiný rozměr. Ono „společno“ se přesunulo v lepším případě do on-line prostoru, kde vzájemný kontakt zprostředkovávají kamery a mikrofony. Pedagogové byli postaveni před novou výzvu v podobě hledání realizovatelných a smysluplných metod a forem hudební výchovné práce. Digitální prostředí se stalo bezděčnou součástí hudební výchovy, stejně jako i dalších vyučovaných předmětů. Pomineme-li pro mnohé zcela zásadní otázku organizace distanční výuky na školách a s ní související realitu zařazování či nezařazování hodin hudební výchovy do týdenního distančního rozvrhu dětí, z hudební výchovy bezprecedentně vypadl aspekt přítomného okamžiku společně provozované znějící hudby. Navzdory této skutečnosti hudební výchova ve své komplexnosti nabízí rámcem nespočetně mnoha možnostem jak děti zaujmout a dál rozvíjet jejich lidský, tvůrčí i specificky hudební potenciál.

Distanční výuka hudební výchovy je možné pojímat nejrůznějšími způsoby. Off-line za-



síláním doporučených poslechů, pracovních listů, integrativně pojatých úkolů, on-line společnými diskusemi nad nejrůznějšími hudebními tématy. Nejen v prostředí distanční výuky má své místo také hudební vyučování naplněné smysluplnými a aktivizujícími hudebními činnostmi a využívající dostupné digitální technologie. Jednou z možných cest distanční hudební výchovy je vytrvat v úsilí aktivního činnostního potkávání se s dětmi. Zde se zcela přirozeně nabízí plynulé převedení v prezenční výuce uplatňovaných principů pedagogiky Zoltána Kodályho, Émile Jaques-Dalcroze a Carla Orffa do distanční on-line podoby. Při správném pedagogickém uplatnění zůstávají prvky zmíněných pedagogik stejně funkční a přínosné v on-line hodinách jako při realizaci hodin prezenčních.

Pojďme si nyní takový způsob práce představit. Předkládané aktivity jsou realizovatelné s libovolnou věkovou kategorií a velikostí skupiny za předpokladu tvůrčího a angažovaného pedagogického vedení a citlivého přístupu pedagoga. Uvedené aktivity představují mnohostranné podněty pro rozvoj hudebních schopností a dovedností dětí. Respektují jejich individuální zvláštnosti a odlišnosti, rozdílný stupeň hudebních schopností a dovedností, zahrnují prvky muzikofiletiky. Inspirací a vzorem publikovaných námětů je práce americké pedagožky Shirley Salmon, v současnosti prezidentky International Orff-Schulwerk Forum Salzburg (IOSF).¹

Modelová situace *Jaro, léto, podzim, zima, s písničkou je vždycky prima*

Východiskem modelové situace je píseň *Roční doby* (viz příloha). Česká úprava písně vychází z autorské písně *Jahreszeiten* rakouské pedagožky Gerdy Bächli².

Děti uvolněně sedí. Lehce se protáhnou, vytřepou prsty. Vyučující pustí nahrávku se zvuky jarní přírody, je slyšet zpěv ptáků.

Představ si, že jsme na louce. Tvoje ruce jsou květinou. Oběma rukama současně znázorni libovolný tvar květiny.

V klidném tempu několikrát květinu přeměň do jiné podoby. Pozoruj květiny vytvořené dětmi okolo tebe, nechej se inspirovat, inspiruj zase ty někoho dalšího.

Pojďme nyní vytvořit květinu stejného tvaru. Každý sám na vyzvání pedagoga spojí před tělem zrcadlově své dlaně, stejné prsty pravé a levé ruky se volně dotýkají.

Lehce rozhýbej jednotlivé „okvětní plátky“ prsty.

Pedagog zpívá píseň *Roční doby*. Děti jemně oddálí vždy dvojici zrcadlově umístěných prstů a znovu je spojí. Pohyb se děje plynule, jednotlivé dvojice prstů na sebe navazují podle domluveného nebo libovolného pořadí. Vytváříme pulzující, zcela jemný pohybový doprovod zpěvu písně.

Co tě jako první napadne, když se řekne jaro?

Děti zapisují každý jedno slovo.

Nyní převed' to, co jsi napsal/a, do pohybu. Děti předvedou každý pantomimicky své slovo.

Pohyb pravidelně opakuj po celou dobu písně.

Děti naslouchají první sloce písně, která vypráví o jaru, a všichni najednou znázorňují své asociace k jaru.

Obdobným způsobem následuje představení dalších slok písně, kdy každá sloka je věnována jednou ročnímu období. Zatímco u první sloky děti převáděly do pohybu jedno slovo, u léta necháme děti předvádět a rytmicky střídat dva pohyby – námět vlastní, a vybraný námět kamaráda či kamarádky. U třetí sloky namísto pohybového vyjádření vybídeme děti k ozvučení jimi předem exponovaného slova týkající se podzimu, a to prostřednictvím vlastního hlasu. Doprovod čtvrté sloky obstará kombinace pohybu a hlasu, které se rytmicky střídají.

Píseň tvoří čtyři sloky, které doplňuje refrén. *Pojďme si nyní znázornit obsah refrénu za pomoci vybraných znaků české znakové řeči.*

Ukážeme si faktickou podobu slov „jít, hrát, se mnou, louka, zvat“. Za zpěvu pedagoga děti s intenzivně zaměřenou pozorností pohybově doprovázejí refrén písně.

Pedagog předkládá notový zápis písně/text písně. Následuje nácvik melodie sloky písně, s notovou oporou a doplněný o elementární instrumentální doprovod na 1. a 5. stupni tóniny hraný pedagogem na metalofon. Nácvik refrénu písně je možné podpořit fonogestikou, která dětem usnadní upevnit si průběh melodie.

Píseň si můžeme zazpívat také se společným elementárním doprovodem písně na základním tónu, resp. za doprovodu 1. a 5. tónu tóniny, kdy zní společně domluvená ostinátní rytmická figura, nebo současně více figur podle charakteru dostupných melodických nástrojů. V úvahu připadají Orffovy melodické nástroje, klávesy, keyboardy, zobcové flétny, kytary, ukulele. Kdo z dětí nehraje, doprovází svůj zpěv pohybem.

Další možností společné realizace zpěvu a instrumentálního doprovodu písně je vedle elementárního výše zmíněného doprovodu melodickými nástroji uplatnit Orffovy nástroje rytmické.

Prohlédni si notový zápis písně. Zvol si libovolný takt a zahraj jeho rytmus na dostupné rytmické nástroje (v domácím prostředí předměty všedního dne, např. dvě tužky, skleničku se lžičkou, vařečky). Tímto rytmem doprovázej píseň.

Podle možností lze doprovázet dále vždy ostinátním rytmem vybraného dvoutaktí, libovolné dva až čtyři takty si očíslovat a vytvořit si tak vlastní rytmickou předlohu instrumentálního doprovodu.

Hráči na melodické nástroje, zvolte si libovolný takt dané písně. Doprovázejte píseň tak, že vybraný takt opakujte po celou dobu zpěvu sloky. Při refrénu doprovázejte obdobným způsobem hrou jiného taktu.

Libovolná melodicko-rytmická ostinata je možné podle domluvy u různých slok písně měnit, délky melodicko-rytmických modelů zvětšovat.

Obdobně, jako tomu bylo u nástrojů, si pojďme melodii písně doprovodit naším zpěvem.

U mladších dětí doprovodíme zpěvem na jednom tónu, postupně podle zkušeností počet vokálních melodicko-rytmických ostinat

narůstá. Přirozeně je možné opět uplatnit zpěv jednotaktových, dvoutaktových, či čtyřtaktových doprovodných modelů.

Celá píseň je vystavěná v prostoru durové pentatoniky. Vše tak lze kombinovat nejrůznějšími způsoby podle schopností a dovedností dané skupiny dětí, se kterou pracujeme. Elementární ostinátní doprovody dětí je možné doplnit rytmicky komplikovanějším doprovodem, který obstará pedagog, nebo zručným dětským instrumentalistou na libovolném nástroji v bezpečném prostoru zmíněné pentatoniky.

Zpěv písně lze dále ozvláštnit pohybovým doprovodem – znakem jednotlivých ročních období vždy u dané sloky písně.

Zvolená píseň svým obsahovým pojednáním celého roku nabízí prostor k dalšímu didaktickému rozpracování, a to se zřetelem na možné bezprostředně navazující aktivity, s přesahem do jiných předmětů, s uplatněním v rámci konkrétní roční doby. Jednotlivé sloky písně je možné zpívat v odlišném, společně domluveném tónorodu, s rozdílnou dynamikou, tempem, s doprovodem nástrojů, které podle názoru dětí vhodně doplňují obsah jednotlivých slok. Dalším námětem může být vytváření zvukomalby k jednotlivým ročním obdobím, s tím související příprava vlastnoručně vyráběných nástrojů. Text písně si je možné v rámci mezipředmětového propojení přeložit do cizího jazyka a zpívat cizojazyčně. Možná je také kombinace sloky písně v češtině a refrénu v cizím jazyce. Výše zmíněný modelový příklad práce s písní je možné kromě jiného chápat jako motivaci k poslechu vybrané hudební ukázky.

Cílem tohoto příspěvku bylo představit realizaci hudebních činností ve spojení s elementární písní s velkým didaktickým potenciálem. Zvolené konkrétní hudební činnosti, vícenásobně ověřené autorkou v praxi, motivují děti k radostnému a zážitkovému učení, které může smysluplně probíhat i v distanční době. Jakkoli on-line zpívání a hraní, kdy se děti nemohou společně slyšet, resp. slyší kromě sebe sama pouze jeden další zvukový kanál, není sto-

procentní náhradou prezenční výuky, přesto má své opodstatnění. Děti se setkávají v reálném čase, v danou chvíli prožívají stejnou hudební situaci a v rámci možností spolu komunikují právě těmi prostředky, které mají k dispozici. Podstatným aspektem činnostního učení v on-line prostředí je zaměřenost na poslechové dovednosti, uplatnění gestiky a mimiky, využívání prvků pantomimiky.

On-line činnostní tvoření vede děti k samostatnému hledání tvůrčích možností zvukové realizace doprovodů, umožňuje dětem zbavit se případného napětí při objevování vlastních hlasových možností, umožňuje dětem pocítit důvěru pedagoga v jejich živé zapojení do aktivit, stejně jako je učí trpělivosti při případných akustických či jiných technických problémech, přijímání momentálních podmínek pro výuku, i k toleranci k pedagogovi, ostatním i sobě sama. V posledku, motivovaný přístup k činnostnímu pojetí on-line hodin hudební výchovy (demonstrováný na výše uvedené modelové hudební situaci) učí děti i samotné pedagogy vnímat nezpochybnitelnou hodnotu společného živého setkávání se spojeného

s bezprostředním, ničím nerušeným kolektivním hudebním projevem.

Kvalita a celkový přínos distanční činnostní výuky hudební výchovy závisí velkou měrou na formálním technickém vybavení pedagoga/školy, vlastní motivaci pedagoga, velké míře jeho pedagogického mistrovství, technických dovednostech, i jisté míře herectví. V případě souladu zmíněných aspektů dokáže pedagog provést děti radostně a pro ně bezproblémově pedagogicky náročným obdobím distanční výuky.

Distanční on-line činnostní hodiny hudební výchovy nelze vnímat jako jediné správné řešení. Můžeme je nicméně pojímat jako možnou doporučeníhodnou cestu, jak být s dětmi v kontaktu, jak jim umožnit radostná a smysluplná setkávání s hudbou, s vrstevníky a poznávání sebe sama. V neposlední řadě představují takováto hudební setkávání (pakliže jsou všechny okolní vlivy tomu nakloněny) pro děti chvíle odpočinku a zklidnění, mnohdy radostného prožitku, který nesleduje primárně hodnotu výsledku, nehledá správné řešení, ale raduje se ze samé podstaty daného okamžiku.

Poznámky

- 1 Příspěvek, ze kterého autorka tohoto textu se souhlasem Shirley Salmon čerpá, je dostupný na webových stránkách International Orff-Schulwerk Salzburg: https://2bfc07a-e06d-4788-ac65-cc3b369ce211.filesusr.com/ugd/8289b4_636dde24743f4bfa8f464bd99b3566ba.pdf
- 2 Zvuková podoba zmíněné písně je dostupná na následujícím odkaze: <https://www.deezer.com/en/track/412755332>

Obrazová příloha

Obr. 1

Jiřina Jiříčková podle Gerdy Baechli

Ja - ro je tu při - ro - da vstá - vá, tan - čí nad lou - kou,
Lé - to je tu slun - ce žhne, pá - lí, tan - čí nad lou - kou,
Po - dzim je tu, ba - rví li - stí, tan - čí nad lou - kou,
Zí - ma je tu, snih po - le - tu - je, tan - čí nad lou - kou,
5
vše - chno ro - ste, vo - ní a zpí - vá, tan - čí nad lou - kou.
dě - ti spo - lu po - ska - ku - jí, tan - čí nad lou - kou.
žlu - tá, zla - tá, če - rve - ná, hně - dá tan - čí nad lou - kou.
9
vlo - čky ví - ří v slun - ci zá - ří, tan - čí nad lou - kou.
13
Pojd' a hraj si se mnou, lou - ka zve nás k hra - ní.
Pojd' a hraj si se mnou, lou - ka k hra - ní vá - bí.

Résumé

Příspěvek se věnuje problematice činnostního uchopení distanční výuky hudební výchovy. Autorka představuje konkrétní modelovou situaci práce s písní, která nabízí zážitkové setkání se znějící hudbou, reprezentuje široký potenciál možností aktivizace žáků a způsobů hudebně výchovného působení na rozvoj jejich schopností a dovedností.

Klíčová slova: hudební výchova, distanční vzdělávání, hudební činnosti, modelová situace práce s písní.

Keywords: music education, distance education, music activities, model situation of working with a song.

PhDr. Jiřina Jiříčková, Ph.D. – odborná asistentka na katedře hudební výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Oblastí jejího profesního zájmu je didaktika hudební výchovy, hudebně pohybová výchova a Orffův Schulwerk. Vedle svého vysokoškolského působení vyučuje na Pražské konzervatoři a na Gymnáziu a Hudební škole hl. m. Prahy. V roce 2004 založila a od té doby vede úspěšný dětský pěvecký sbor Jiříčky při ZUŠ Mladá Boleslav. Je lektorkou a členkou výboru Společnosti pro hudební výchovu ČR a lektorkou České Orffovy společnosti. Spoluorganizátorka soutěže Hudební olympiáda ČR.